

УДК 129:2-44:2-47:141.7:130.2

Науково-теоретичний альманах «Грані»
Scientific-theoretical almanac «Grani»

«Grani». 2016. 140(12), 76-82.

doi:10.15421/1716143

www.grani.org.ua

Форма та зміст спадкоємності у розвитку релігійної культури

І.І. Капріцин¹

У статті розглянуто особливості спадкоємності у розвої релігійної культури. Релігійна спадкоємність є дихотомією усталеності та мінливості, розкриваючи архаїчне в нових умовах, визначає використання діалектичної методології дослідження як провідної. Метою статті є аналіз змісту спадкоємності у розвитку релігійної культури. Релігійна культура є суспільна діяльність, заснована на системі історично сформованих релігійних відносин, уявлень, знань та практики, утворених на їх базі релігійних інституцій, матеріальних та духовних наслідків, успадкованих та розвинутих нащадками. Спадкоємність є зв'язком поколінь, що забезпечує передачу спадкового досвіду. Релігійна культура складається з релігійних: свідомості, діяльності, інституцій, які мають зовнішні та внутрішні складові, де свідомість представляється релігійним світоглядом, спадкоємна діяльність віруючих розділяється на репродуктивну, націлену на типовий результат, та творчу, пов'язану із досягненням мети новими засобами в нових умовах. Релігійне новаторство стимулюється мінливістю культурно-історичних причин. Особливістю релігійної спадкоємності є її: склад з сталого доктринального ядра і засобів його інтерпретації у нових умовах; ідеалізація минулого, нове в релігійній культурі розглядається як повернуте старе, що творить ілюзію «непідвладності» змінам.

Ключові слова: форма; релігійна культура; розвиток; спадкоємність

The form and content of the heredity in the development of religious culture

І.І. Kapritsyn²

Features of ancestral in the development of religious culture have been studied in the article. The aim of this article is to examine the contents of internal ancestral in the development of religious culture. Religious ancestral shows the dichotomy of stability and variability in religious traditions and principles of renewal. It reveals archaic in new contexts and thus makes the use of dialectical methodology to be a main research tool. Religious culture is a social activity, which is based on a system of historical religious relations, perceptions, knowledge and practices, religious institutions established on their basis, material and spiritual consequences received. These consequences are inherited and developed by natives in accordance with historical conditions.

Ancestral is understood as category of cultural development. The viability of religious culture is provided by interrelationships of its various components. It guarantees the functionality of the broadcast experience transition and mechanisms of its renewal. Ancestral mechanisms of religious culture have been revealed in the dialectical unity of its material and spiritual forms. The components of religious culture are: religious consciousness, religious activities and religious institutions, which are divided into external and internal structure. The external structures, which represent religion in the world of social phenomena, consist of a religious doctrine that defines relations of followers with higher world. The internal structure of religious culture includes such elements, which provide the variability within the confessional content depending on social conditions. Social activities of religious subjects in the process of hereditary transmission is divided into the reproductive one, which is aimed at obtaining of sustainable results by known tools, and the creative one, which is related with the fulfillment of known purpose by new tools in the new environment. Sacredness belongs to Religious traditions are characterized by sacredness, which implies their «perpetuation». Religious innovation is stimulated by the complex of cultural and historical reasons and by the inconsistency of organizational principles of the majority of traditional churches to democratic conditions. Religious organizations and institutions, which unite fellow believers, regulate their religious activities. The religious relationships are a projection of human relations towards hypostatization entities in human relations. Heritable religious social relations, in formal way, are cut to the speech ones, which happen through the mediation of cult objects and personalized ones, which are committed between believers and leaders of religious communities, and mediated through idealized forms of deities. The characterizing feature of the religious continuity is its activity being a part of identifying sustainable doctrinal core and means of its interpretation in the new environment; idealization of the past, new things in religious culture are seen as turned old, and this creates the illusion of «timeless» changes.

Keywords: form; religious culture; development; ancestral

¹ Кандидат філософських наук, доцент; Запорізький національний університет, 69600, Запоріжжя, вул. Жуковського, 66

² PhD in philosophy, associate professor; Zaporizhzhya national university, 66, Zhukovsky Str., Zaporizhzhya, 69600, Ukraine

³ Кандидат философских наук, доцент; Запорожский национальный университет, 69600, Запорожье, ул. Жуковского, 66
Email: ikapritsyn@gmail.com

Форма и содержание преемственности в развитии религиозной культуры

И.И. Каприцын³

В статье рассмотрены особенности преемственности в развитии религиозной культуры. Религиозная преемственность является дихотомией устойчивости и изменчивости, раскрывая архаичное в новых условиях, определяет использование диалектической методологии исследования как ведущей. Целью статьи является анализ содержания преемственности в развитии религиозной культуры. Религиозная культура – общественная деятельность, основанная на системе исторически сложившихся религиозных отношений, представлений, знаний и практики, возникающих на их базе религиозных институтов, материальных и духовных последствий, унаследованных и развитых потомками. Преемственность – связь поколений, обеспечивающая передачу потомственному опыту. Религиозная культура состоит из религиозных: сознания, деятельности, институтов, имеющих внешние и внутренние составляющие, где сознание представляется религиозным мировоззрением. Деятельность верующих разделяется на репродуктивную, нацеленную на типичный результат, и творческую, связанную с достижением цели новыми средствами в новых условиях. Религиозные институты формируются изменчивостью культурно-исторических потребностей. Особенностью религиозной преемственности является ее: включение стабильного доктринального ядра и средств его интерпретации в новых условиях; идеализация прошлого, новое рассматривается как возвращение старого, творя иллюзию «неподвластности» изменениям.

Ключевые слова: форма; религиозная культура; развитие; преемственность

Peer-reviewed, approved and placed: 10.11.2016.

Постановка проблеми. Попри позитивістські прогнози, сучасний світ демонструє неготовність звільнитися від «тенет» релігійної свідомості. Припускаємо, що традиції постмодернової суспільної свідомості, почасти обумовлені дією архаїчних, неусвідомлюваних закономірностей збереження життєвого досвіду, релігійної спадкоємності як його важливої частини. Разом із тим, для культурно-історичної стійкості форми релігійної спадкоємності повинні проявляти усталеність та «гнучкість» одночасно. На фоні таких припущень актуальним виступає предметний розгляд специфіки спадкоємності релігійної культури, підґрунтя її адаптивності до новітніх умов.

Аналіз досліджень і публікацій. Увага дослідників до спадкоємності простежується починаючи з часів Давнього Єгипту, де порушення спадкоємних зв'язків наводяться як прояв суспільної кризи. Рефлексію «зіпсованості» та невихованості дітей, як порушення спадкоємності знаходимо у творах Гесіода [20, с. 180-185]. У відомому творі Тіта Лукреція Кара «Про природу речей» відношення до спадкоємності подається через асоціацію із факельним бігом [14]. В Середньовіччі питання спадкоємності порушується у творах Боєрція та «отців» християнської церкви. Перша категоріальна розробка поняття «спадкоємності» належить Г. Гегелю, за яким «спадкоємність» є одним із загальних проявів діалектичного закону заперечення-заперечення. Філософ обґрунтував, що діалектично зрозуміле заперечення передбачає не лише руйнування, знищення старого, а й збереження та розвиток того, що відповідає нагальним потребам [7]. У 30-х роках XX ст. спадкоємність як хранителька аксіологічних якостей культури була предметом досліджень Е.Гуссерля [8, с. 91]. Один з провідних дослідників проблем спадкоємності культури Є. Баллер визначав у цьому понятті головні ознаки філософської категорії, як-то: об'єктивність, загальність, сутнісність [2]. Увагу розкриттю цієї категорії приділяли В.Воловик у контексті ідеології [4], М.Мід у конфлікті поколінь [16], Я.Курган у політології [13].

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи форми прояву спадкоємності у розвитку релігійної культури, зауважимо, що «форма», належачи до філософських категорій у єдності із категорією «зміст», є взаємозв'язком природної та соціальної реальності. У взаємозв'язку цих відносно самостійних категорій «зміст» має ознаки соціальності, в той час як «форма» – природності, мінливості, способу існування та вираження змісту [21, с. 414-416].

Людина в процесі детермінованого потребами пізнання світу стикається з власною граничністю та безмежністю світу як корінною дихотомічною суперечністю, що формує відношення людини та світу, прагнення до подолання людської граничності. Жадання надприродних та ідеалізація реальних можливостей викликає передумови виникнення релігії як тернарного вирішення корінної дихотомічної суперечності. Відносини людини із світом в ході культурної діяльності, накопичуючи уявлення як продукти пам'яті та продуктивної уяви, утворюють смислове поле релігійного світогляду.

Релігія визначається нами як історична форма світогляду, яка базується на уявленні про співіснування посюстороннього світу доступного для людського споглядання та світу потустороннього – джерела надприродних сил достойних поклоніння. Переживання зв'язку із надприродним виступає основою формування релігійної свідомості, динамічних історично-культурних феноменів та системи відносин, які, «офарбовуючи» суспільну діяльність, втілюються у релігійних культурах.

Релігійна культура є суспільна діяльність, що заснована на системі історично сформованих релігійних відносин, уявлень, знань та практики, створених на їх базі релігійних інституцій, отриманих матеріальних та духовних наслідків, успадкованих та розвинутих носіями відповідно до історичних умов.

Спадкоємність виступає категорією усвідомлення історичного та релігійно-культурного процесу розвитку. Життєздатність релігійної культури забезпечують

зв'язки її складників, їх різноманітні форми, гарантуючи функціональність загальної системи трансляції досвіду та механізмів його оновлення. Спадкоємні механізми релігійної культури розкриваються у діалектичній єдності матеріальних та духовних форм релігійно-культурної діяльності. Основою релігійної спадкоємності є суспільна діяльність покликана транслювати та розвивати релігійний досвід.

Мета дослідження – розгляд внутрішньої організації змісту спадкоємності у транслюванні і розвитку релігійної культури.

Виступаючи історично первинними формами суспільної свідомості міфологія та релігія розходяться у вмісті сотеріологічної складової. Міфи, пояснюючи природну причинність з рівня зовнішньої активності людини, відрізняються від релігії, яка більше зосереджена на внутрішній, духовній активності, задовольняючи потреби розради та самоусвідомлення граничності віруючого. Міфічні персони попервах існують на релігійному мінімумі, завдяки своїй владі, силі, зв'язі. Наприклад, Геракл, тривалий час протистоїть верховній Гері, але треба визнати, якби не 50% божественності та батьківська прихильність Зевса, подвигів Геракла було б набагато менше. Одисей, - онук Зевса по батьку та правнук Гермеса по матері, також був відомим героєм, що протистояв різним божествам.

Йдучи від опису до практики, міф втілюється у формі містерій, існуючих на тому ж мінімумі релігійності. Релігія, навпаки, спирається на міф, релігійний міф є базовим змістом релігійного вірування і його спадкоємна передача має велике значення для існування релігії. Релігійна спадкоємність, включаючи частину досвідомого досвіду [3], передбачає сприйняття спадкоємного досвіду; його співвіднесення із власною життєвою реальністю та потребами спадкоємців; визначення відповідності досвіду та його корекція; трансляція досвіду у горизонтальній (часовій) та вертикальній (просторовій) мережі.

Релігійна культура формально складається з релігійної свідомості, релігійної діяльності та релігійних інституцій, які, діючи разом, мають умовний підрозділ на теоретичну та практичну, зовнішні та внутрішні форми. До зовнішніх ідентифікаторів релігійної культури, які маніфестують релігію у світі соціальних феноменів, належить ядро релігійного вчення в якому проголошуються конфесійні засади взаємовідношень adeptів із вищим світом. До внутрішньої структури релігійної культури відносять елементи, які в відношенні до соціальних умов забезпечують мінливість культури в межах конфесійного змісту. Насамперед, це релігійний світогляд, як сукупність поглядів, оцінок, принципів, що визначають найзагальніше бачення світу, місця людини в ньому і водночас життєві позиції, програми поведінки, дій людей, що базуються на релігійних світовідчутті, емоціях та почуттях, світосприйнятті, світорозумінні релігійній картині світу. Відповідно до потреб відтворення релігійної культури спадкоємні форми набувають характеристик чутливості, емоційності, обґрунтованості. Релігійна свідомість є складовим компонентом суспільної свідомості і функціонує на загальних засадах.

Соціальна діяльність релігійних індивідів у процесі спадкоємної передачі розділяється на репродуктивну, спрямовану на отримання стабільного результату відомими засобами, та творчу, пов'язану із досягненням відомої мети новими засобами. Репродуктивна, традиційна релігійна діяльність заснована на традиціях, що мають обов'язкову форму, стосуючись пересічних умов життя віруючого; творча, новаційна – активізується у задоволенні традиційних цілей у змінених умовах.

Таким чином, традиції – елементи соціальної і культурної спадщини, «відносно стійкі, повторювані міцні і загальноприйняті форми, способи, прийоми, методи суспільної діяльності, обумовлені суспільно-історичними умовами [5, с. 5-6], побутують в усіх формах духовної культури, але тільки в релігії вони є самоціллю, з іншого боку, сам спосіб передачі спадку стає традицією. Релігійним традиціям притаманна сакралізованість, яка передбачає їх «увічнення». Усвідомленість релігійних традицій є додатковим засобом її усупільнення, але релігійна традиція тільки представляється свідомим вибором оптимальних поведінкових актів, первинним все ж лишається позараціональний «дух традиції». Так, «сеппоку» (ритуальне самогубство (Японія) чи «анумарама» (добровільна смерть на похованні, Індія), прирівнюючи життя та смерть, є релігійно схвальними формами переходу в «інший світ», які на протязі століть розглядаються як релігійні цінності. Визначення релігійної традиції як цінності робить її необхідним складником релігійної культури.

Відтворювані різними поколіннями релігійні традиції не можуть зберігати незмінність, діалектика стійкості та змінності умов існування традицій є джерелом їх розвитку. Наразі питання релігійності у сучасному інтерактивному світі стає справою особистого вибору людини. Іноді критично мислячому сучаснику легше «сконструювати» власну форму релігійності з фрагментів конфесійних систем, ніж прийняти «обтяжену» догматизмом традиційну релігію, що актуалізує релігійне новаторство, яке, окрім психологічних, стимулюється комплексом кратологічних, економічних, культурних та історичних причин. Зокрема, до підвалин релігійного новаторства належить невідповідність організаційних засад більшості традиційних церков демократичним умовам сучасності. Загалом новаторство в релігійній культурі, маючи суспільний характер, обумовлене об'єктивними причинами, воно предметне і конкретне, визначається як діяльність, спрямована на створення, підтримку і розвиток прогресивних традицій, органічно поєднуючи заперечення віджилих традицій і турботу про закріплення новацій у формі традицій, сприяє складанню якісно нового стану конкретної соціальної системи [4, с. 67].

Релігійно-культурна традиційність є намаганням трансляції культурного досвіду у незмінному вигляді. Специфічним втіленням творчості в спадкоємності релігійної культури є збереження її традиційності в умовах зростаючої невідповідності прадавнім умовам формування традиції, кожне нове покоління повинно «подвоювати» власні зусилля для подальшої трансля-

ції традиції у незмінному вигляді. Релігійні новації одержують своє вираження в співіснуванні, взаємозумовленості заперечення старого і ствердженні нового, виступаючи свідомою діяльністю людей, що переслідують визначені цілі. Наприклад, в останні роки в Україні протестантизм отримав активний розвиток, кількість громад християн-баптистів відповідає кількості громад УГКЦ, а громади п'ятидесятників чисельно переважають громади РКЦ та УАПЦ [12], що висвітлює реформацію католицької церкви, є не стільки як новаторське оновлення, скільки «поверненням» до «апостольської» церкви, нове прочитання старих істин. В нових умовах Папа Бенедикт XVI неодноразово звертався до всіх католиків із закликком активніше користуватися Інтернетом для популяризації церкви та для проповіді Євангелія. Римо-католицька церква має навіть власного покровителя Інтернету – Ісидора Севільського [11, с. 25-30].

Зовнішньою демонстрацією релігійності певного типу є культ – обрядова сторона релігії, втілення змісту релігійного вчення, що транслюється у формі тілесності, як «неусвідомленого горизонту людського досвіду, постійно існуючого до всякого певного мислення» [6, с. 63]. В широкому сенсі «культ» – історично сформований тип релігійних відносин, що відтворюються в ритуалах. У вузькому сенсі «культ» – поклоніння певним «реальним та фантастичним істотам, що наділяються надприродними можливостями» [19, с. 27-29]. Безпосередня участь у культових діях релігійних особистостей створює умови для оволодіння їх спадкоємним релігійним змістом. Культова діяльність, на відміну від неусвідомлюваної культової поведінки, передбачає свідоме відтворення символів покори з боку людини та всесилля з боку божества (християнство), що виступає запорукою виконання зароків опікування людини божеством.

Ритуал – релігійна символічна поведінка, що демонструє причетність до певної символічної системи (М. Дуглас). Ритуали відновлюють в сучасності певні релігійно-міфічні епізоди минулого, підкреслюючи богообраність певного народу. Наприклад, ритуал обрізання чоловіків в іудаїзмі, оговорений угоді бога та народу Ізраїлю. В намаганні розрізнити такі форми спадкоємності, як релігійні обряди та ритуали, особливістю останніх є обов'язкова послідовність дій, яка є проявом зв'язку з релігійним об'єктом. З певних причин ритуал може втрачати свій сакральний зміст, виконуватися за принципом «так було завжди», тоді десакралізований ритуал трансформується в обряд, який, маючи у своєму складі традиції, підкреслює суспільну значущість життєвих станів членів спільності.

На відміну від обряду і ритуалу, звичай – це спосіб поведінки, звично відтворюваний фрагмент повсякденності, частки ритуалів і обрядів, що втратили своє релігійне значення, але зберегли функцію єднання людей; регулятор поведінки в побуті, що поступово перейшов зі свідомості в звичку [23, с. 116-120]. Практично всі звичайні дії сучасної людини мають магічне походження, вони є частинами магічних ритуалів, проте давно «втрачений» смисл трансформували ритуал у соціальну повторювану норму – звичай.

Відзначається і зворотна динаміка, звичай та обряди можуть сакралізуватися й перетворюватися на ритуали. Наприклад, невротичні obsесивно-компульсивні розлади супроводжуються «магічною» свідомістю.

Релігійна діяльність у сфері релігійної культури, окрім культового відтворення зв'язку з божим світом, об'єднує позакультову та позарелігійну форму діяльності як сфери життєзабезпечення. Суб'єктом культових дій виступає релігійна особистість або релігійна організація. Релігійна особистість – це окрема людина в сукупності її суспільних якостей, в якій релігійні властивості мають певне місце, і яка здатна стати суб'єктом релігійної діяльності. Саме цій особі властива така якість, як «релігійність», яку в залежності від кута розгляду проблеми визначають, як «суб'єктивну якість індивіда чи групи, що проявляється через сукупність поглядів і дій, надаючи суб'єктам систему орієнтацій та об'єкт поклоніння» [18], чи соціокультурну якість індивіда, що виражається у сукупності релігійних ознак (І. М. Яблоков), чи як «певний тип духовно-морального стану людини, людських співтовариств або народу в цілому, що виражає особливості, зміст, спрямованість, глибину і масштаб релігійної віри й усю повноту її життєвих проявів» [15].

Релігійні організації, що мають відношення до відправлення релігійного культу вважаються культовими, як-то: єпископат, діаконат, дієцезія. Але, релігійна організація може і не мати прямого відношення до культу, бути позакультовою, наприклад: координаційна рада церкви, педагогічна рада навчального духовного закладу. Позарелігійна діяльність формує відносини релігійних та державних інституцій, суб'єктів громадянського суспільства. Релігійними організаціями, що мають не релігійну спрямованість є політичні партії, наприклад, християнсько-демократична чи ісламсько-фундаменталістська; молодіжні організації релігійних людей.

Релігійні організації та інституції покликані єднати одновірців, впорядковувати їхню релігійну та не релігійну діяльність. Будова релігійної організації формально відтворює конфесійні традиції та правила.

Первинною формою будь-якого релігійного об'єднання є релігійна громада. Об'єднання громад для управління своїми справами вимагає створення відповідного релігійно-бюрократичного апарату, верхів'ям якого є бог. Соціально-рольові функції членів релігійної громади роблять її неоднорідною, поділяючи загал на «пастирів» (клір, хазрат) та «паству», простих віруючих. Серед «пастирів» існує власний успадкований розподіл, наприклад, у християнстві є три ступеня: єпископ, пресвітер та диякон, які розділяються за функціональністю. Прості віруючі в православ'ї, наприклад, можуть бути розділені на «свідомих», які складають лише 2 % [17, с. 18], та епізодично релігійних.

Організуючою формою спадкоємної передачі є релігійна інституція (церква) з одного боку, виступаючи представником «божественної канцелярії» в земному світі вона має сакральний статус, з іншого – реалізує пересічні адміністративно-господарчі функції. Вдаючись до аналізу внутрішніх системних зв'язків

та міри впорядкованості систем релігійно-практичної діяльності, Є. Балагушкін розподілив церковно-релігійні структури на інституціональні та не інституціональні [1, с. 64]. Зазначається, що релігійні інститути являють собою консолідовані об'єднання віруючих, пов'язані між собою цілісною системою релігійних відносин, яким притаманна єдність віровчення, обрядовості й організації. Неінституціональні структури є невірніюваними релігійними феноменами, бо знаходяться в процесі становлення, у них частково відсутня організація; віровчення нерозвинене, домінує обрядова практика.

Підступаючи до аналізу найбільш поширених типів релігійних об'єднань, необхідно виділити: церкву, секту та деномінацію у християнстві. Християнська церква виступає єдністю небесного та земного, що робить її предметом віри. Вірувати в церкву «означає благоговійно визнавати, ...що в ній перебуває, рятівним чином діє, учить і управляє... Господь Ісус Христос» [22]. В уявленні православних теологів «церква – боголюдська єдність, належить до божественного світу, бо є в Бозі, а тому існує і в людській історії» [10, с. 239]. Більше того, діячі РПЦ пропонують не «зводити Церкву до духовенства» [9], що зовсім виводить церкву з-під світської критики.

Одноставності із визначенням релігійної форми «секта» поки що не досягнуто. Переважно сектою вважають релігійну групу, що не має широкого визнання. Визнаючи «обиранисть» членів, деномінація передбачає можливість духовного відродження для всякого віруючого, спостерігається стійка тенденція до відкритої та активної співпраці із соціумом. Хоча, при цьому деномінації чітко структуровані і організовані.

До базових форм спадкоємності релігійної культури віднесемо матеріальні засоби культу, до яких, в широкому значенні, належать архітектурні культові споруди суто релігійного призначення: храми; споруди, приналежні церквам; релігійна культова атрибутика, витвори релігійного мистецтва, образотворче оздоблення храмів, співочо-музикальні мистецькі засоби.

Спадкоємні релігійні відносини можливі на рівні індивідів і соціальних груп, інститутів, організацій. Формально, вони зводяться до речових, коли відбуваються при посередності предметів культу (менори, хреста, ваджри), персоніфікованих, що відбуваються між вірними та провідною персоною релігійної гро-

мади, яка має безпосередній зв'язок з вищим світом та опосередкованих через ідеалізовані форми божеств, святих.

Релігійні відносини є проекцією відносин людини до гіпостазованих сутностей на міжлюдські взаємини. Релігійні відносини виступають еквівалентом моральних. Моральні норми є одними з самих сталих на протязі багатьох поколінь. В ситуаціях «освячення» віджилих моделей взаємодії виникає конфлікт невідповідності, що розкривається через усвідомлення, критику, корекцію, тобто, окрім самих релігійних форм успадковуються і засоби їх приведення до відповідності потребам соціуму.

На внутрішньо-груповому рівні релігійні відносини частіше проявляються у формах толерантності та нейтралітету; на зовнішньо-груповому – у діапазоні від сторонності до ворожнечі, що залежить від індивідуальних та групових умов і якостей. В історії релігійно-суспільних відносин є підґрунтя для виділення більш та менш віротерпимих релігійних-феноменів. Наведені факти навіть на внутрішньо конфесійному рівні демонструють відносну самостійність релігійної свідомості відпоідно до суспільного буття. Чим складніша релігійна система транслюється, тим більш різномірнева та багатоваріантна структура спадкоємства використовується, тому є сенс констатувати існування «спадкоємної спадкоємності», яка успадковує та опрацьовує самі форми транслювання релігійного досвіду.

Перетвореною формою [21, с. 494-495], відірваною від релігійного змісту виступає дерелігієзована медитація, яка, використовуючи форму, відкидає релігійний зміст, мотивуючи людину на відпочинок та релаксацію.

Висновки. Релігійна культура, засновуючись на суспільній діяльності, втілюється в історично сформованій релігійній свідомості, яка упредметнюється у релігійних відносинах, уявленнях, знаннях та практиці, які, в свою чергу, покладаються в основу сформованих на їх базі релігійних інституцій, отриманих матеріальних та духовних наслідках, успадкованих та розвинутих носіями відповідно до історичних умов. Особливістю релігійної спадкоємності є: по-перше, трансляція спадку, що складається з сталого ідентифікуючого доктринального ядра і засобів його інтерпретації у нових умовах; по-друге, ідеалізація минулого, нове в релігійній культурі розглядається як повернуте старе.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Балагушкін Е. Г. Структуры религиозной деятельности (К определению понятий «церковь», «секта», «культ», «богослужение») [Текст] / Е. Г. Балагушкін // Вопросы научного атеизма, 1989. – №39. – С.64-85.
2. Баллер Э.А. Преемственность в развитии культуры [Текст] / Э.А. Баллер. - М: «Наука», 1969. - 294 с.
3. Boyer P. Religion: Bound to believe? / Pascal Boyer // Nature. 2008. V. 455. P. 1038–1039 // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.godlessgeeks.com/LINKS/ Bound.htm>
4. Воловик В. И. Идеологическая деятельность: диалектика традиций и новаторства [Текст] / Виталий Иванович Воловик. – М.: Гл. редакция научной и учебной литературы АОН при ЦК КПСС. – 1990. – 208с.
5. Воловик В.И. Преемственность поколений и прогресс социалистического общества: автореф. на соиск. ученой степ. кандидат. философ. наук, 620 – диалектический и исторический материализм [Текст] / Виталий Иванович Воловик. - М. 1972, – 21 с.
6. Воловик В. И. Философия религиозного сознания [Текст] / Виталий Иванович Воловик. – Запорожье: Просвіта, 2009. – 216с.

7. Гегель Г. В. Ф. Философия религии. В 2-х томах [Текст] / Георг Вильгельм Фридрих Гегель; [пер. с нем. М. И. Левиной]. – Т. 1., М.: «Мысль», 1975. – 532 с.
8. Гуссерль Э. Картезианские размышления [Текст] / Эдмунд Гуссерль [пер. Д. В. Складнева]. – СПб.: Наука: Ювента, 1998. – 316 с.
9. Демиурин М. РПЦ в современной России: от нравственного водительства к водительству духовному. По материалам круглого стола Института национальной стратегии «Церковь в современной истории России» // Агентство Политических Новостей. Проект Института Национальной Стратегии / М. Демиурин. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: 2008-12-29/<http://www.apn.ru/publications/print21202.htm,2> - Назва з екрана.
10. Катехизис. Комиссия священного синода Русской православной церкви по вопросам христианского единства [Текст]. – К.: Издание Украинской православной церкви, 1991. – 416 с.
11. Кияк М. Римо-католицька церква в інформаційну добу: філософсько-світоглядний вимір [Текст] / М. Кияк // Релігія та Соціум. – 2013. – №3-4 (11-12) – 379с.
12. Кількість громад та кліру основних протестантських церков в Україні, 1997 – 2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uafrontier.com/kilkist-hromad-ta-kliru-osnovnyh-protestantskyh-zerkov-v-ukrajini-1997-2014/> - Назва з екрана.
13. Курган Я. М. Принцип спадкоємності в розвитку політичних систем [Текст] / Яна Миколаївна Курган. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2010. – 195 с.
14. Лукреций. О природе вещей / Тит Лукреций Кар [пер. с лат. Ф. Петровского., вступ. ст. Т. Васильевой.]. – М.: «Художественная литература», 1983. – Серия «Библиотека античной литературы. Рим». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.100bestbooks.ru/files/Carus_O_priode_veshey.pdf - Назва з екрана.
15. Мальцев М. (священник) О русской православной религиозности / М. Мальцев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.samara.orthodoxy.ru/Hristian/Malcev1.html> - Назва з екрана.
16. Мид М. Культура и преемственность. Исследование конфликта между поколениями [Текст] / Мид М. // Культура и мир детства. М.: Наука; Главная редакция восточной литературы, 1988. – С. 322-361.
17. Релігійність українців: рівень, характер, ставлення до окремих аспектів церковно-релігійної ситуації і державно-конфесійних відносин (Результати загальнонаціонального соціологічного дослідження) [Текст] // Національна безпека і оборона № 1 (138) – К.: Центр Разумкова, 2013. – С. 15-40.
18. Рязанова Л. С. Релігійне відродження в Україні: соціокультурний контекст [Текст] / Л. С. Рязанова. – К.: «Біла криниця», 2004. – 240с.
19. Токарев С. А. Религия и история народов мира [Текст] / С. А. Токарев [4 изд. испр. и доп.]. – М.: Политиздат, 1986. – 576 с.
20. Фрагменты ранних греческих философов. От этических теокосмогоний до возникновения атомистики. Часть 1. [Текст] / [под ред. В. Д. Рожанского]. – Л.: «Наука», 1989. – 576 с.
21. Форма превращенная. Философский словарь [Текст] / [под ред. И. Т. Фролова. – 6-е издание]. – М.: Политиздат, 1991. – 560с.
22. Церковь. Библейская энциклопедия. – 3-е изд. – М.: Локид-Пресс, 2005. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://azbyka.ru/otechnik/Nikifor/biblejskaja-entsiklopedija/4343> - Назва з екрана.
23. Чернявская Ю. В. Народная культура и национальные традиции [Текст] / Юлия Виссарионовна Чернявская. – Минск, 1998. – 168 с.

REFERENCES:

1. Balagushkin, E. G., 1989. Struktury religioznoj dejatel'nosti (K opredeleniju ponjatij «cerkov'», «sekt», «kul't», «bogoiskatel'stvo») [The structures of religious activity (For a definition of «church», «sect», «cult», «God-seeking»)]. Moscow, 64-85 (in Russian).
2. Baller, Je.A., 1969. Preemstvennost' v razvitii kul'tury [Continuity in the development of culture]. Moscow, 294 (in Russian).
3. Boyer, P. Religion: Bound to believe? / Pascal Boyer // Nature. 2008. V. 455. P. 1038–1039 // [Elektronnyj resurs]. Access: <http://www.godlessgeeks.com/LINKS/Bound.htm> (in French)
4. Volovik, V. I., 1990. Ideologicheskaja dejatel'nost': dialektika tradicij i novatorstva [Ideological activity: the dialectic of tradition and novation]. Moscow, 208 (in Russian).
5. Volovik, V.I., 1972. Preemstvennost' pokolenij i progress socialisticheskogo obshhestva [The continuity of generations and the progress of socialist society]. Moscow, 208 (in Russian).
6. Volovik, V. I., 2009. Filosofija religioznogo soznanija [The philosophy of the religious consciousness]. Zaporozh'e, 216 (in Russian).
7. Gegel', G. V. F., 1975. Filosofija religii. V 2-h tomah [Philosophy of religion]. 1., Moscow, 532 (in Russian).
8. Gusserl', Je., 1998. Kartezijskie razmyshlenija [Cartesian Thoughts]. St. Petersburg, 316 (in Russian).
9. Demiurin, M., 2008. RPC v sovremennoj Rosii: ot нравstvennogo voditel'stva k voditel'stvu duhovnomu [Russian Orthodox Church in modern Russia: from the moral leadership to the spiritual one]. Regime to access: -12-29/<http://www.apn.ru/publications/print21202.htm,2> (in Russian).
10. Katehizis. Komysyja svjashhennogo synoda russkoj pravoslavnoj cerkvy po voprosam hrystyanskogo edynstva., 1991 [Catechism. Commission of the Holy Synod of the Russian Orthodox Church on Christian Unity]. Kiev, 416 (in Russian).
11. Kijak, M., 2013. Rimo-katolic'ka cerkva v informacijnu dobu: filosof's'ko-svitogljadnyj vymir [The Roman Catholic church in the information age: Philosophical and ideological dimension]. Kiev, 379 (in Ukrainian).
12. Kil'kist' gromad ta kliru osnovnyh protestants'kih cerkov v Ukraїni, 1997 – 2014 rr. [Number of communities and clergy of main Protestant churches in Ukraine, 1997 - 2014]. Regime to access: <http://uafrontier.com/kilkist-hromad-ta-kliru-osnovnyh-protestantskyh-zerkov-v-ukrajini-1997-2014/>.
13. Kurgan, Ja. M., 2010. Princip spadkoemnosti v rozvitku politichnih sistem [The principle of ancestral in the development of political systems]. Kiev, 195 (in Ukrainian).
14. Lukrecij., 1983. O prirode veshhej [On the Nature of Things]. Moscow: Regime to access: http://www.100bestbooks.ru/files/Carus_O_priode_veshey.pdf.

15. Mal'cev, M. O ruskoj pravoslavnoj religioznosti [On the Russian of the Orthodox religion]. Regime to access: <http://www.samara.orthodoxy.ru/Hristian/Malcev1.html>.
16. Mid, M., 1988. Kul'tura i preemstvennost'. Issledovanie konflikta mezhdru pokolenijami [Culture and Continuity. A study of the generational conflict]. Moscow, 322-361 (in Russian).
17. Religijnist' Ukraïnciv: riven', harakter, stavlennja do okremih aspektiv cerkovno-religijnoi situacii i derzhavno-konfesijnih vidnosin (Rezul'tati zagal'nonacional'nogo sociologichnogo doslidzhennja), 2013 [Religiosity of the Ukrainians: level, character, attitude to certain aspects of the church and religious situation and Church-State Relations (Results of the nation-wide poll)]. Kiev, 15-40 (in Ukrainian).
18. Rjazanova, L. S., 2004. Religijne vidrodzhennja v Ukraïni: sociokul'turnij kontekst [The religious revival in Ukraine: the sociocultural context]. Kiev, 240 (in Ukrainian).
19. Tokarev, S. A., 1986. Religija i istorija narodov mira [Religion and history of the peoples of the world]. Moscow, 576 (in Russian).
20. Fragmenty rannih grecheskih filosofov. Ot jepicheskih teokosmogonij do vozniknovenija atomistiki. Part 1, 1989. [Fragments of the early Greek philosophers. From epic teokosmogony till the atomic theory]. Leningrad, - 576 (in Russian).
21. Forma prevrashhennaja. Filosofskij slovar, 1991. [Form transformations. Philosophical dictionary] / [pod red. I. T. Frolova. – 6-e izdanie]. Moscow, 560 (in Russian).
22. Cerkov'. Biblejskaja jenciklopedija, 2005 [Church. Bible encyclopedia]. Regime to access: <http://azbyka.ru/otechnik/Nikifor/biblejskaja-entsiklopedija/4343>
23. Chernjavskaja Ju. V., 1998. Narodnaja kul'tura i nacional'nye tradicii [Folk culture and national traditions]. Minsk, - 168 (in Russian).